

Analyzing the concept of the right to the city in spatial representations of urban development plans Qazvin city

Maryam Afrouz¹ , Hassan Sajadzadeh²

1. Department of Urban Planing, Faculty of Art & Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran

Email: m.afrouz@art.basu.ac.ir

2. (Corresponding Author) Department of Urban Planing, Faculty of Art & Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran

Email: sajadzadeh@basu.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Article History:

Received:

7 June 2024

Received in revised form:

28 August 2024

Accepted:

30 September 2024

Available online:

5 November 2024

Keywords:

*The right to the city,
Production of Space,
Representations of Space,
Urban Development Plans,
Qazvin.*

ABSTRACT

In this research, the main goal is analyzing the concept of the right to the city in urban development plans. Qazvin, the case study of this research, is one of historical and medieval cities in Iran with 6 urban development plans including 4 master plans and 2 comprehensive ones. The data collection is done by document studies method. The method of content analysis using MAXQDA2020 is used in analysis part. The research findings show that, the spatial representation seeks to identify urban problems and take steps to solve them accordingly. In this respect, the most frequent topic in the development plans for Qazvin has been to intervene with the spatial organization of the city while respecting, although apparently, its identity. Unfortunately, however, this has been left largely unachieved because of ignoring the citizens and their right to the city. respecting the citizens and their needs and regarding the people's lived experience paves the road toward formulating successful plans and hence a more sustainable city. Finally, a couple of recommendations are presented for improved implementation of urban development plans.

Citation: Afrouz, M., & Sajadzadeh, H. (2024). Analyzing the concept of the right to the city in spatial representations of urban development plans Qazvin city. *Geographical planning of space quarterly journal*, 14 (3), 79-99.

 <http://doi.org/10.30488/gps.2024.425428.3695>

© The Author (s)

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Publisher: Golestan University Press

Extended Abstract

Introduction

So far, urban development plans have been evolved largely under the effect of numerous conditions. In the meantime, nearly all of such plans have ignored the citizen's right to contribute to drawing their city's future. Demanding the right to the city enables us to influence the urban space where we live. Such a citizen's demand can be evaluated in the framework of space regeneration and regeneration. Investigation of the concept of the right to the city, especially regarding the urban space regeneration and regeneration, not only defines a requirement for building a modern society, but also represents a fundamental need. Regarding the space generation as an instrument for analysis, Lefebvre proposed three correlated concepts: spatial action, spatial representation, and representation spaces. In this article, the authors place an emphasis on the "spatial representation". In this respect, development plans for Qazvin city were investigated and analyzed from the earliest to the latest. The main purpose of the present research is to evaluate the extent to which urban elites regard the presence of the citizens and their right to their own city. We further seek to understand the themes incorporated into and implications of the six urban development plans for the city of Qazvin. Following this introduction, the main question to answer in this research is "where is the position of the right to the city in the development plans for the historical city of Qazvin?"

Methodology

The present research is a descriptive – analytic study which follows an exploratory approach. Regarding its fundamental objective, this is an applied – developmental research. The required data was collected through documentary studies (based on the literature on the key concepts and investigation of development plans for the city of Qazvin. Content analysis method was utilized to analyze the collected data in this research. First, fundamental concepts of the research (*i.e.*, "right to the city" and "space generation") were explored and expanded based on the relevant literature.

Subsequently, available reports on the development plans for the city of Qazvin, including six development plans implemented since pre-revolution age to the 2000s, were carefully studied and coded in the MAXQDA2020 software. The considered codes for each plan were formulated with regard to the content of that plan and, as mentioned earlier, in the form of the two main concepts of "right to the city" and "space generation". In order to optimize the results of content analysis of the plans and enable their comparison, an attempt was made to keep the coding as consistent as possible.

Results and discussion

The right to own/allocate and the right to participate are two basic components of the right to the city. Realization of these two components is a heavy duty to the actors of spatial representation in the city, as they shall look for ways to make the cities in the manner their actual owners want them to be, and this cannot be realized properly without citizens' participation and consideration. This challenge can be even more serious when it comes to such historical and intermediate cities as Qazvin. In general, the procedure for preparing urban development plans in Iran has largely promoted the dominance of power, leading to the generation of hegemonic spaces in the cities while expanding the gap between the people and authorities increasingly. The urban authorities and consultant engineers have built a vertical relationship where they see the city and the citizens' conditions from above rather than staying beside the people. As one of the three concepts of space generation, the spatial representation develops a series of recommendations based on abstraction and subjective imagination rather than explicit understanding of the city spaces. Such recommendations may seem flawless and authentic on paper but tend to deny the right to the city and citizenship rights, and more clearly, lead to citizens' reluctance to their city's conditions, thereby leaving the city to the flow of capitalism and power rather than preserving its unique identity. With a prolong history that dates back to the Sassanians, the city of Qazvin

has been developed in a well-planned manner. Although the change of the capital city to Isfahan has reduced the boom of Qazvin in the past, it later on proved to be capable of furnishing the requirements of its development by its inherent capacities and strategic position within the country. This would not be realized without the citizens' and urban authorities' accountability and passionate for development. The urban administration cannot adopt proper constructive strategies without considering the people's right to their own city.

Conclusion

First introduced by Henry Lefebvre, the right to the city affects numerous urban planning subjects. However, it is yet to be properly considered in practical and professional communities, so that many authorities and practitioners are absolutely unfamiliar with this theory and this concept is only known to academics. An important point to note regarding the realization of the right to the city is the urban space generation and, especially, spatial representation of the city, which are currently controlled by the powerism, capitalism, and elitism. The "pluralism and respecting the differences" are the most frequent terms in the literature on the right to the city, "hegemonic space and capitalism" in the spatial representation literature, and "intervention with the spatial organization of the city" excluding the CDSs and "consideration of historical identity of the city of Qazvin" (although in various expressions) are among the most frequent codes in all development plans for the city of Qazvin, as per the relevant literature. Findings of this research indicate that the spatial representation has tried to identify the city's problems and formulate solutions for them depending on each plan's view to the problems and the particular period of time when the plan has been prepared. However, this has remained largely unachieved because of ignoring the citizens and their right to the city. Indeed, respecting the citizens and their needs and regarding the people's lived experience paves the road toward formulating successful plans and hence a more developed, sustainable, and identity-preserved city.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

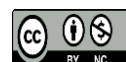
واکاوی مفهوم حق به شهر در بازنمایی‌های فضایی طرح‌های توسعه شهری قزوین

مریم افروز^۱، حسن سجاذزاده^۲۱- گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. Email: pourkhosravani@uk.ac.ir۲- نویسنده مسئول، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. Email: sajadzadeh@basu.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>واکاوی مفهوم حق به شهر به خصوص در تولید و بازتولید فضاهای شهری، علاوه بر اینکه ضرورتی برای جامعه جدید است، نیازی اساسی نیز به شمار می‌رود؛ چرا که بدون قائل شدن این حق برای شهروندان، فضاهایی تولید خواهند شد که بنده قدرت و جریان‌های سرمایه‌داری می‌باشد، اتفاقی که در طرح‌های توسعه شهری ایران بدون نگاه جدی به شهروندان و با تصمیمات یک‌طرفه و نخبه‌گرایانه در حال وقوع است. هدف اصلی واکاوی مفهوم حق به شهر و تبیین جایگاه شهروندان و حقوق اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی آن‌ها، در طرح‌های توسعه شهری قزوین می‌باشد. در این پژوهش، طرح‌های توسعه شش‌گانه شهر تاریخی قزوین که شامل چهار طرح جامع و دو طرح توسعه راهبردی است، به‌عنوان جامعه و نمونه انتخاب گردیده است. برای گردآوری داده‌ها، روش مطالعات اسنادی و به‌منظور تحلیل داده‌ها، روش تحلیل محتوا و نرم‌افزار MAXQDA2020 به‌عنوان ابزار تحلیل و مدیریت داده‌ها، به کار بسته شد. بازنمایی فضایی تاکنون، با رویکردی بیشتر انتزاعی و کالبدی بوده که خود منجر به دامن زدن به قطب‌بندی شهری و دخل و تصرف بدون مطالعه در منابع پایدار شهری بوده است و نتوانسته حق به شهر را در ابعادی چون احقاق حقوق مالکانه، مشارکت شهروندی، حفظ و ارتقاء کیفیت محیط‌زیست، ارتقاء جایگاه اقتصادی و اجتماعی شهروندان، فراهم نماید. مهم‌ترین ابعادی که در فرایند تهیه و اجرای بازنمایی فضایی طرح‌های توسعه در ارتباط با حق به شهر نیازمند توجه است، همه‌شمولی و احترام به تفاوت‌های شهری و منطقه‌ای، توجه به هویت تاریخی، جلوگیری از قطب‌بندی شهری و توجه به منابع پایدار در شهرها می‌باشد.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۸</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۶/۰۷</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۰۹</p> <p>تاریخ چاپ: ۱۴۰۳/۰۸/۱۵</p> <p>واژگان کلیدی: حق به شهر، تولید فضا، بازنمایی‌های فضایی، طرح توسعه شهری، قزوین.</p>

استناد: افروز، مریم و سجاذزاده، حسن. (۱۴۰۳). واکاوی مفهوم حق به شهر در بازنمایی‌های فضایی طرح‌های توسعه شهری قزوین. *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، ۱۴ (۳)، ۷۹-۹۹.

<http://doi.org/10.30488/gps.2024.425428.3695>

مقدمه

الگوی برنامه‌ریزی جامع و طرح‌های جامع تحت تأثیر نفوذ کشورهای پیشرفته غرب در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، یعنی زمانی که این الگو در خود کشورهای غربی اعتبارش را ازدست‌داده بود، به کشورهای جهان سوم راه پیدا کرد (عراقی کزاز و مرادی مسیحی، ۱۴۰۱: ۱۶۰). ایران از جمله نخستین کشورهایی بود که به برنامه‌ریزی روی آورد. رویکرد به برنامه‌ریزی در ایران هم‌زمان با اوج توجه به مفهوم و نقش برنامه‌ریزی در جهان بود (Shahvandi & Saeediniia, 2019). رویکرد این طرح‌ها تا حال حاضر، تحت تأثیر شرایط متعددی، تغییراتی را پذیرا بوده است. اما آنچه در تمامی این طرح‌ها مشترک می‌باشد، بی‌اعتنایی به سهم و حق مردم آن شهر از تعیین آینده شهرشان است. طرح‌های توسعه و به‌طور خاص، طرح‌های جامع، بیشتر نگاه کالبدی داشته و غالباً علی‌رغم اینکه به مطالعات مفصلی در تمامی ابعاد می‌پردازند، متأسفانه در تحلیل‌ها و پیشنهادهای خود، توجهی به آن‌ها نداشته و در پی هرچه مدرن‌تر کردن ساختار شهرها بوده و هستند. و نتیجه پایمال شدن حق شهروندان نسبت به شهر خود و مخالفت با اجرای برخی برنامه‌های پیشنهادی و از همه سخت‌تر، ایجاد حس عدم تعلق به شهر است که پیامدهای ناگواری برای شهر و آینده آن در پی خواهد داشت. حق به شهر، یکی از مبانی نظری و فکری است که در جامعه جهانی جدید شکل گرفته است. طلب حق به شهر ما را قادر می‌سازد که بتوانیم در فضای شهری که در آن زندگی می‌کنیم، تأثیر بگذاریم. این طلب شهروندان می‌تواند در قالب تولید و بازتولید فضاها، سنجیده شود. واکاوی مفهوم حق به شهر به‌خصوص در تولید و بازتولید فضاهای شهری، علاوه بر اینکه ضرورتی برای جامعه جدید است، نیازی اساسی نیز به شمار می‌رود؛ چرا که در غیر این صورت زندگی شهری راهی برای نجات سرمایه‌داری و برقراری فاصله جدی‌تر و دورتر بین طبقات اجتماعی جامعه و جدایی‌گزینی و محرومیت‌ها و پایمال شدن منزلت انسانی، به‌خصوص در دهک‌های پایین درآمدی، خواهد بود. لوفور، در تولید فضا، به‌عنوان ابزار تحلیل، سه مفهوم همبسته: عمل فضایی، بازنمایی فضایی و فضاهای بازنمایی را پیشنهاد می‌کند (لوفور، ۱۳۸۹: ۲۸). در این سه‌گانه فضایی، بازنمایی‌های فضا شامل مفاهیم عقلانی و رسمی از فضاست که برای اهداف مدیریتی، مالی و کنترل فضا استفاده می‌شود (گونوردنا و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۳) و در واقع همان گفتمان‌های موجود برای تولید فضا هستند که در قالب اسناد، پلان‌ها، نقشه و نظریه و ... ارائه می‌شوند (Soja, 1989). هریک از سه‌گانه‌های فضا، تحلیل و بررسی‌های مفصل خود را می‌طلبند که در حوصله این نوشتار نمی‌گنجد. بنابراین در این مقاله تأکید اصلی نویسندگان بر «بازنمایی فضایی» بوده و در این راستا، به بررسی و تحلیل طرح‌های توسعه شهر قزوین از ابتدایی‌ترین طرح تا آخرین طرح مصوب آن پرداخته می‌شود. یکی از آسیب‌هایی که طرح‌های توسعه و به‌خصوص طرح‌های جامع، شهرهای ایران را تحت تأثیر قرار داده، تقلید کورکورانه از طرح شهرهای خارجی و نادیده گرفتن هویت و ساختار تاریخی این شهرها بوده است. به‌زعم مهندسين مشاور و مدیران شهری، مسیر پیشرفت و توسعه شهر، در گرو شباهت هرچه بیشتر به شهرهای غربی و ترویج عملکردهای مصرف‌گرایانه و بهبود وضعیت شهر بر اساس اعداد و ارقام می‌باشد. این امر بالأخص در شهرهای تاریخی نمود بارزتری داشته است. هدف اصلی این مقاله، بررسی این مسئله است که پیشنهادهایی که در طرح‌های شش‌گانه توسعه شهری (به‌عنوان یکی از سه‌گانه‌های تولید فضا) برای شهر قزوین ارائه شده، حاوی چه مضامینی و چه پیامدهایی بوده است. با این مقدمه، سؤال اصلی که پژوهش حاضر در پی پاسخ به آن می‌باشد، این است که «جایگاه حق به شهر در طرح‌های توسعه شهر تاریخی قزوین، رعایت شده است؟ و چگونه می‌توان خلأها و شکاف‌هایی که در ارتباط با تهیه و اجرا طرح‌های بازنمایی وجود دارد، را پر نمود؟

تحقیقات انجام‌گرفته پیشین در این بخش، حول سه مفهوم اصلی موردبحث در این نوشتار، بیان می‌شود. به دلیل جلوگیری از طول کلام، تحقیقاتی که بیشترین قرابت را با موضوع موردبررسی داشته‌اند، معرفی شده‌اند. آنتونوچی و همکارانش (۲۰۲۴)، در مقاله خود با عنوان «نگاهی فمینیستی به سیاست شهری و فضای اجتماعی در شهر نئولیبرال. دیدگاه‌های نظری و شیوه‌های اجتماعی در زمینه ایتالیا»، سعی داشته‌اند تا نظریه حق به شهر لوفور را با نگاه فمینیستی با بهره‌گیری از موضوعات جنسیتی بودن فضای شهری و سیاست‌های عمومی و با رویکرد تجربی به کلان‌شهرهای ایتالیا، تحلیل کند. نتایج این مقاله حاکی از توجه نمادین به زنان و در موارد محدودی خدمات شهری متناسب با زنان و حمایت از مشارکت آن‌ها و ... بوده است. وانگ و همکاران (۲۰۲۲)، در مقاله خود به بررسی مفهوم حق به شهر و برنامه‌ریزی تسهیلات اجتماعی و به‌طورکلی برنامه‌ریزی شهری پرداخته است. جامعه هدف آن‌ها، سالمندان در یک منطقه نوسازی شده در هنگ‌کنگ بوده است. تأکید این پژوهش بیشتر بر مؤلفه حق عادلانه شهر برای جامعه است. ارسلان (۲۰۲۲)، در مقاله خود به دنبال بازنگری در مفهوم حق به شهر لوفور بوده و آن را به‌عنوان بخشی فیزیکی، اجتماعی و عاطفی از تجربه فضایی روزانه گروه‌های آسیب‌پذیر مانند بی‌خانمان‌ها موردبحث قرار می‌دهد. همچنین، هیومن (۲۰۲۰)، در مقاله خود بر تولید جامعه-مینا و فراگیر فضا و بازتعریف نقش برنامه‌ریزی، تمرکز کرده و به بررسی تولید مشترک فضا و چپستی و چرایی آن می‌پردازد. فاجز (۲۰۱۹)، در پژوهش خود، رابطه نظریه تولید فضا و نظریه انتقادی ارتباطات را مورد کنکاش قرار می‌دهد. این کار را با تأمل در نقش ارتباطات در کتاب‌های لوفور، تولید فضا و نقد زندگی روزمره، انجام می‌دهد. هی (۲۰۱۵)، سوالات کلیدی مربوط به حق شهر را موردبحث قرار می‌دهد و مروری بر تحول این مفهوم و چگونگی الهام بخشیدن و قدرت بخشیدن این مفهوم انتزاعی به مبارزات برای مبارزه با جهانی‌شدن سرمایه‌داری در سراسر جهان، به‌ویژه جنوب جهانی، ارائه می‌دهد. لیری (۲۰۱۵)، با نگاه تازه‌ای به سه‌گانه فضایی لوفور، استدلال می‌کند که مفهوم فضای سه‌گانه لوفور می‌تواند تمرکز قدرتمندی برای رویکردهای مفهومی برنامه‌ریزان در ایجاد و افزایش فضای عمومی ایجاد کند. از پژوهش‌های صورت گرفته در ایران، مقاله ابهری و همکاران (۱۴۰۲)، می‌باشد که در آن، مؤلفه‌های مؤثر بر خدمات شهری با رویکرد آمیخته و استراتژی نظریه داده بنیاد، شناسایی شده است. در این مطالعه، ۹ مؤلفه اصلی مستقل نشئت گرفته از حق به شهر استخراج شده است. نتیجه بیانگر آن بوده است که تسلط پارادایم مبنی بر کمی‌گرایی با تأکید بر فلسفه تجربه‌گرایی، از موانع اصلی تحقق حق به شهر در طرح‌های شهری ایران بوده است. مرصوصی و همکاران (۱۴۰۲) نیز به بررسی و تحلیل مؤلفه‌های شهر عادل و رابطه آن با حق به شهر در کلان‌شهر تهران با بهره‌گیری از روش میدانی و اسنادی اقدام کرده‌اند که نتیجه حاکی از عدم مطلوبیت این مؤلفه‌ها در کلان‌شهر تهران است. در تحقیق صمدی و همکاران (۱۴۰۲)، با اتخاذ پیش‌زمینه‌ای انسان‌مدارانه، به ارزیابی تطبیقی وضعیت شاخص‌های حق به شهر در سکونتگاه‌های شهری پرداخته می‌شود. محلات هفت‌آسیاب و شیشه‌گرخانه شهر ارومیه موارد مطالعاتی پژوهش حاضر بوده و نتایج حاکی از آن است که زیرشاخص‌های دسترسی به خدمات عمومی و دموکراسی به ترتیب بیشترین و کمترین سطح اهمیت را به خود اختصاص داده‌اند. حبیب‌نژاد و خسروی (۱۴۰۱) نیز در صدد شناسایی حق به شهر در نظام حقوقی ایران بوده و سعی کرده‌اند تا ضمن تعریف و تبیین ماهیت حق به شهر، مهم‌ترین اسناد، اعم از اسناد بین‌المللی و داخلی در این زمینه و سپس آسیب‌های شهرهای ایران که شناسایی حق به شهر را ضروری می‌نماید، بررسی کنند. منوچهری میان‌دوآب و رهنمایی (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «تحلیلی بر فرآیند تولید فضای سرمایه‌داری دولتی در ایران»، به دنبال تحلیل فرآیند تولید فضا در ایران معاصر بوده و بدین منظور، ساختار اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، سازمانی فضایی کشور، نقش تهران در سازمان فضایی و تغییرات فضایی و کالبدی این شهر مورد تحلیل قرار داده‌اند. پرویز آقایی و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهش خود با

عنوان «تولید و بازتولید فضا در چرخه دوم انباشت سرمایه: نقدی بر زندگی روزمره در فضای زیسته»، فرآیندهای تولید فضا و سپس فرآورده‌های آن را با استناد به دستگاه فکری لوفور و هاروی و اشتراکات نظری آنان به تحلیل کشیده است. مینو صدیقی کسمایی (۱۳۹۶) در رساله دکترای خود با عنوان «تولید اجتماعی فضای شهری (مطالعه موردی فضای شهر بابلسر در دوره‌های قاجار و پهلوی)» بر آن بوده تا به فهم تولید فضای شهری بابلسر در دوران قاجار و پهلوی دست یابد، تا دریابد چرا برخی فضاها متروک و مطرود مانده‌اند، و رابطه آن‌ها با هویت، فرهنگ، تاریخ و مردمان این شهر به چه صورتی بوده است.

غالب مطالعات انجام‌یافته در حیطه حق به شهر، تحلیل و تبیین‌های فلسفی بوده‌اند. همچنین ارتباط حق به شهر و عدالت برای قشر خاص و یا محدوده خاصی از شهر، موردنظر بوده است. در مبحث تولید فضا نیز بیشتر مطالعات با نگاه فلسفی به تحلیل این موضوع و یا ارتباط آن با نظریات دیگر پرداختند. مطالعات نمونه پژوهی هم به بررسی روند تولید فضا و تدقیق نقش سه‌گانه فضایی در تولید فضای عمومی خاصی از شهر اقدام کرده‌اند و تنها تعداد معدودی از زاویه برنامه‌ریزی شهری و طرح‌های کاربری که زیرمجموعه طرح‌های توسعه شهری می‌باشد، به موضوع تولید فضا، نگاه داشته‌اند.

موضوع طرح‌های توسعه شهری، از آنجایی که یک موضوع ملی است و مختص ایران می‌باشد، در این قسمت، به‌روزترین پژوهش‌های داخلی بیان شده‌اند. رفیعیان و همکارانش (۱۴۰۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «تبیین روابط قدرت در تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری؛ نمونه مطالعاتی طرح توسعه دانشگاه تهران»، به ترسیم فضای منازعه شکل‌گرفته پیرامون محدوده طرح توسعه دانشگاه تهران با بهره‌گیری از روش کیفی گراندتئوری می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد در این میدان، دانشی که دغدغه خیر عمومی دارد، تولید می‌شود و مسئله ایجاد دانشگاه سبز، کارآفرین و هوشمند است، خلق می‌کند. در پژوهشی دیگر با عنوان «اثرات اجرای طرح‌های توسعه شهری در تخریب مکان‌های بارزش شهر زیارتی - گردشگری مشهد»، توانگر و فرهادی (۱۴۰۱)، با هدف تحلیل اثرات اجرای طرح‌های توسعه شهری بر مکان‌های بارزش تاریخی - هویتی شهر مشهد، علل تغییر کاربری و تخریب بافت تاریخی و ابنیه بارزش و ارزیابی مجموعه اقدامات و پروژه‌های شهری انجام‌شده در بخش مرکزی شهر مشهد می‌دانند. خوشاب و همکاران (۱۴۰۱)، با پژوهشی تحت عنوان «آسیب‌شناسی طرح‌های توسعه شهری از فرآیند تهیه تا اجرا با تأکید بر طرح جامع و تفصیلی شهر مشهد»، موازی کاری بین نهادی، محصول نگری طرح و سیاست‌گزینی سه مسئله اولویت‌دار در مسائل آسیب‌شناسی مطرح گردیدند. سه مسئله مهم در آسیب‌شناسی طرح‌های توسعه در سطح کشور نیز موازی کاری بین نهادی، فقدان نیروی متخصص در شهرداری‌ها و نادیده گرفتن مسائل اجتماعی طرح می‌باشد. افشارنیا و همکاران (۱۴۰۰) نیز، پیشنهادهایی جهت افزایش عدالت اجتماعی در تحقق حقوق مالکیت شهری از طریق بررسی حقوق مالکیت زمین و تحلیل برخی از قواعد مهم مرتبط با آن، ارائه داده‌اند. جودکی و علیجانی (۱۴۰۰)، در مطالعه خود بر روی طرح‌های جامع شهری در ایران، به این نتیجه رسیدند که ضعف ساختاری مدیریت شهری، عدم سلسله‌مراتب در نحوه تصمیم‌گیری و اجرا، بها ندادن به مشارکت مردم در برنامه‌ریزی‌های ملی - منطقه‌ای، مهیا نبودن زمینه‌های مالی اجرای طرح‌ها، عدم توجه به امکانات و موانع مالی و اعتباری موردنیاز برای اجرای طرح‌ها و عدم توجه کافی به واقعیت‌ها، در تهیه طرح‌ها با ناکارآمدی آن ارتباط متقابل دارد. یک مطالعه موردی نیز در خصوص تأثیر طرح‌های توسعه شهری بر پیکره‌بندی فضایی محله سلطان میراحمد کاشان توسط سیدهاشمی و جیحانی (۱۳۹۹) انجام‌یافته که در خصوص پیامدهای مداخلات کالبدی بدون تفکر طرح‌های توسعه در این محله بحث می‌کند. کریم‌زاده و همکاران (۱۳۹۸)، طرح‌های توسعه شهری را از منظر رویکردهای دموکراتیک موردبررسی قرار دادند. رفیعیان و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان «تحلیلی بر مناسبات قدرت در فرآیند برنامه‌ریزی طرح‌های

توسعه شهری، نمونه موردی: محور ۱۷ شهریور تهران»، به شناسایی عوامل مختلف متصل به ساختار قدرت که محصول برنامه‌ریزی را تحت تأثیر قرار می‌دهند، پرداخته‌اند. علی‌آبادی و بابایی (۱۳۹۶)، سعی کرده‌اند با بررسی تأثیر طرح‌های توسعه بر روابط فضایی حاکم بر ساختار شهر بتوانند ارزیابی درستی از موضوع داشته باشند. همچنین، صفایی‌پور و سعیدی (۱۳۹۴) در پژوهشی حول عوامل مؤثر در ناکارآمدی طرح‌های توسعه شهری ایران، حوزه‌های مشارکت، منابع مالی، تهیه، تصویب و اجرا را مورد تأکید قرار دادند.

پژوهش‌های انجام‌گرفته پیرامون طرح‌های توسعه شهری، بیشتر از جنس آسیب‌شناسی بوده است و در این بین، اشاراتی به عوامل مختلف از جمله عدم توجه به شهروندان و ساختار شهرها شده که به نوعی می‌توان آن‌ها را نمایندگانی برای مفهوم حق به شهر محسوب کرد. برخی دیگر از مطالعات نیز، رابط قدرت که در دل بازنمایی‌های فضایی می‌گنجد را بررسی کرده‌اند که البته اشاره مستقیمی به بحث تولید فضا نداشته‌اند و نیز مقیاس بررسی آن‌ها در حد یک فضای شهری بوده است. در نوشتار حاضر، مقیاس بررسی، تمامی طرح‌های توسعه یک شهر میانی، یعنی قزوین، می‌باشد و این مسئله بر دشوار بودن و داشتن نگاه کل نگرانه صحنه می‌گذارد. و نیز سعی گردیده که ارتباط مفاهیم حق به شهر و بازنمایی‌های فضایی که در طرح‌های توسعه شهری منعکس شده، دیده شود.

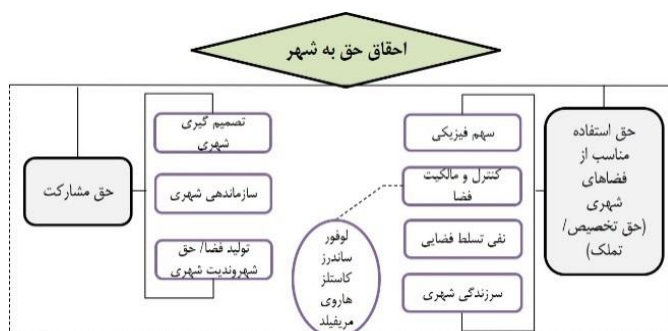
مبانی نظری

حق به شهر

حق به شهر مفهومی است که اولین بار هنری لوفور در کتابی با همین نام آن را مطرح کرد. از نظر او، حق به شهر نوعی «درخواست و مطالبه برای دستیابی تحول‌یافته به زندگی شهری» است (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۴؛ کافمن، ۱۹۹۶: ۱۴۷). در حقیقت، وی به‌عنوان پیشگام این نظریه، حق به شهر را با حق زندگی شهری پیوند می‌زند و اظهار می‌دارد که حق به شهر فقط با دگرگونی و بازسازی حق زندگی شهری قابل‌تعریف است (Lefebvre, 1996). لوفور اشاره می‌کند که حق به شهر، به معنای حق سکونت در شهر، حق تولید زندگی شهری با شرایط جدید، و حق ساکنان برای بیگانه نماندن از زندگی شهری است (Blija et al, 2024). هاروی، در تعریف از حق به شهر لوفور می‌نویسد: «حق به شهر پیش از آنکه فردی باشد، مفهومی عمومی است که مستلزم تغییراتی است که نیازمند یک قدرت جمعی برای شکل‌دهی مجدد به فرآیندهای شهری می‌باشد. مفهوم حق به شهر مستلزم و منوط به آزادی تک‌تک انسان‌ها در شهر و بازسازی آن است؛ مفاهیمی که در عصر حاضر بیش از هر زمان دیگر، مورد بی‌اعتنایی قرار گرفته‌اند» (هاروی، ۲۰۰۰). امروزه حق به شهر معنی گسترده‌تری دارد (Tuncer, 2017). پورسل نیز معتقد است که حق شهر یعنی کمک به منافع همه‌کسانی است که در شهر سکونت دارند و از فضاهای شهری استفاده و یا آن را خلق می‌کنند. وی حق به شهر را به‌عنوان راه‌حلی برای مقاومت شهروندان در برابر ساختارهای تحمیلی و شکل‌دهنده به شهر و سیاستی برای دستیابی به فضای شهری مطلوب می‌داند (Purcell, 2003).

مؤلفه‌های اصلی حق به شهر عبارت‌اند از: مشارکت شهروندان در فرآیند برنامه‌ریزی، تضمین دسترسی شهروندان به برنامه‌ریزی، طراحی و مدیریت شهری، هدایت متوازن و برابری طلبانه کاربری زمین برای دسترسی همگانی به مسکن، کار، بهداشت و آموزش، حمل‌ونقل عمومی و فضای عمومی، اوقات فراغت و زندگی طولانی، تضمین دسترسی شهروندان کم‌درآمد به مسکن مناسب و ساماندهی اسکان غیررسمی، استفاده مشترک شهروندان از فضاهای عمومی با اختصاص پهنه‌های ویژه برای امور اجتماعی در شهر (صمدی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۸ و ۱۹؛ ن.ک به Harvey & Merrifield,

(2014). متفکرین حق به شهر، بر این استدلال پای می‌فشارند که این امر را نباید فراموش کرد که شهر فیزیکی، تفکری جدا از شهر اجتماعی نیست (قنبری و اشلقی، ۱۴۰۱: ۸).
با توجه به مؤلفه‌های اصلی حق به شهر که ذکر آن رفت، دسته‌بندی کلی‌تری در این راستا، با مرور منابع علمی، صورت گرفته است (شکل ۱). بعد تولید فضا/ حق شهروندیت شهری، از کلیدی‌ترین نکات نظریه لوفور می‌باشد.

شکل ۱. مؤلفه‌ها و ابعاد حق به شهر مستخرج از نظریات

حق تصاحب از نظر لوفور، حق جمعی مردم برای سکونت در فضاها و تغییر و ساماندهی آن مطابق با نیازهای آن‌ها و همچنین به دست گرفتن کنترل شهر از انواع اشکال قدرت‌های سرمایه و سیاسی است. حق مشارکت هم از نظر الساندرو بوسی، به دنبال تشویق مشارکت دموکراتیک همه ساکنان شهری در فرآیندهای تصمیم‌گیری است. لوفور حق به تفاوت را شامل نژاد، قومیت، طبقه و فرهنگ متفاوت مردم مشارکت‌کننده می‌داند (ابراهیمی و همکاران، ۱۴۰۲).

بازنمایی فضایی

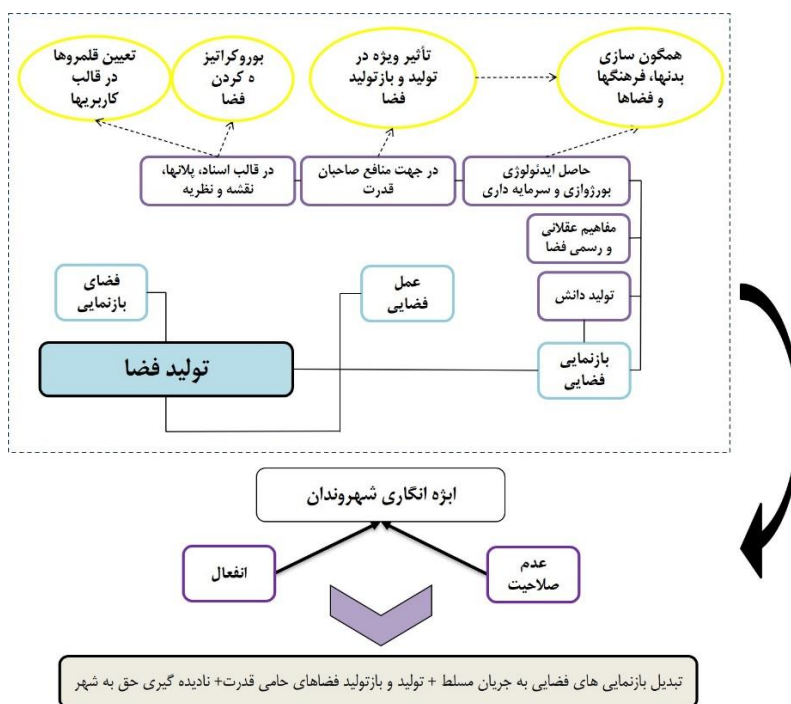
ایده کلیدی لوفور در تولید فضا این است که انسان‌ها نه تنها روابط اجتماعی و ارزش‌های مصرفی را تولید می‌کنند، بلکه با انجام این کار فضای اجتماعی را نیز تولید می‌کنند (Fuchs, 2019). هسته نظریه تولید فضا، سه لحظه تولید را شناسایی می‌کند: نخست، تولید مادی؛ دوم، تولید دانش؛ و سوم، تولید معنا. فضا در معنایی کنش‌گراانه و به‌سان شبکه درهم بافته روابطی فهمیده می‌شود که پیوسته تولید و بازتولید می‌شوند (Schmid, 2008: 41). این سه لحظه یا سطح از فضای اجتماعی که لوفور از یکدیگر متمایز می‌کند، به تفصیل در جدول ۳، قابل مشاهده است.

جدول ۱. سطوح سه‌گانه فضای اجتماعی لوفور

ابعاد	عمل فضایی	بازنمایی‌های فضایی	فضای بازنمایی
موضوعات	اعضای جامعه، خانواده، طبقه کارگر	کارشناسان، دانشمندان، برنامه ریزان، معماران، تکنوکرات‌ها، مهندسان اجتماعی	ساکنان و کاربرانی که متعلق به فضا را تجربه می‌کنند.
ابزارها	دنای بیرون، مکان‌ها، مجموعه‌های فضایی، مسیرها و شبکه‌های حمل‌ونقل شهری، مکان‌هایی که ارتباط محلی و جهانی، فضاهای بی‌اهمیت زندگی روزمره، فضاهای مطلوب و نامطلوب دارند.	دانش، علائم، کدها، تصاویر، نظریه، ایدئولوژی، طرح‌ها، قدرت، نقشه‌ها، سیستم‌های حمل‌ونقل و ارتباطات، فضای انتزاعی (کالاها، مالکیت خصوصی، مراکز تجاری، پول، بانک‌ها، بازارها، فضاهای کار)	زندگی اجتماعی، هنر، فرهنگ، تصاویر، نمادها، سیستم‌های نمادها و نشانه‌های غیرکلامی، تصاویر، خاطرات
فعالیت‌ها	ادراک، روال روزانه، بازتولید روابط اجتماعی، تولید	تصور، محاسبه، بازنمایی، ساخت	زندگی، زندگی روزمره و فعالیت‌ها

بر گرفته از: Fuchs, 2019: 9

مسئله، بازنمایی فضاها تأثیر قابل توجهی در تولید فضا دارد (امیرحاجیلو، ۱۳۹۶: ۲۴۹) و مدل مفهومی برای هدایت عمل فضایی است (ترکمه، ۱۳۹۵: ۱۶). بعدها هاروی، بازنمایی فضایی لوفور را تحت عنوان محیط انسان‌ساخت و چرخه دوم انباشت سرمایه، استفاده کرد (آقایی و همکاران، ۱۴۰۱). به‌زعم مریفیلد، این فضای مسلط در هر جامعه‌ای است و «به مناسبات تولید و «نظمی» که آن روابط تحمیل می‌کند، و از این‌رو به دانش، به نشانه‌ها، به رمزها، و به روابط «ظاهری» گره خورده است». از آنجاکه فضای تصور شده عملاً فضای سرمایه است، «نقش اساسی و تأثیری خاص در تولید فضا» دارد و «بیان عینی» خود را در بناهای تاریخی، برج‌ها، کارخانه‌ها و در «اقتدارگرایی بوروکراتیک و سیاسی» می‌یابد (Merrifield, 1993: 523).

شکل ۲. مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

تحقیق حاضر به روش تحلیل محتوای ضمنی و مقوله‌ای و در زمره تحقیقات توصیفی، تحلیلی و نیز اکتشافی قرار می‌گیرد. از نظر هدف کلان تحقیق، کاربردی- توسعه‌ای است. برای گردآوری داده‌ها در این پژوهش از مطالعات اسنادی (دستیابی به ادبیات نظری مفاهیم کلیدی و بررسی طرح‌های توسعه شهری قزوین) بهره گرفته شده است. متغیرهای موردبررسی در این نوشتار، چنانچه از عنوان نیز پیداست، حق به شهر و بازنمایی‌های فضایی می‌باشد. به‌طورکلی، شهر قزوین تا به اکنون، دارای شش طرح توسعه از سال ۱۳۴۷ تا سال ۱۳۸۸ می‌باشد که دو طرح آن، در قالب برنامه توسعه راهبردی بوده است. شش طرح موردنظر عبارت‌اند از: تحلیل طرح جامع مندا (۱۳۴۷)؛ اولین طرح جامع شهر قزوین، تحلیل طرح جامع مسکن (۱۳۵۹)، تحلیل طرح جامع شارمند (۱۳۶۸)، تحلیل طرح توسعه و عمران شهر و برنامه (۱۳۸۶)، تحلیل برنامه توسعه راهبردی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) شهر قزوین (۱۳۸۶)، تحلیل طرح توسعه راهبردی شارستان و اوربان سولوشنز شهر قزوین (۱۳۸۸)، که به‌عنوان جامعه آماری تحقیق در نظر گرفته شده‌اند و از آنجایی که تمامی این طرح‌ها به‌صورت تمام متن مورد خوانش و کدگذاری قرار گرفته، نمونه و جامعه آماری برهم منطبق

می‌باشند. به این ترتیب، واحد سنجش این پژوهش، حق به شهر، واحد مشاهده، طرح‌های توسعه شش‌گانه شهر قزوین و در نهایت، واحد تحلیل شهر قزوین و از نظر مقیاس، کلان می‌باشد.

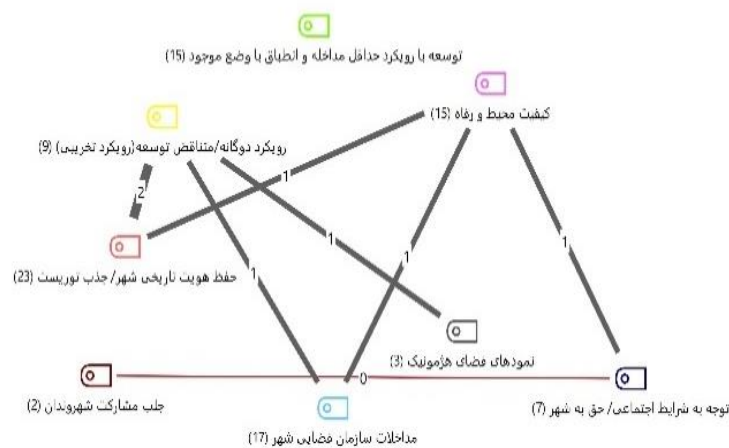
روش تحلیلی انتخابی برای این پژوهش، روش تحلیل محتوا می‌باشد. داده‌ها در این روش به کمک روش تحلیل محتوا و تکنیک‌هایی چون: استقرایی - تفسیری، علی - مقایسه‌ای و مقایسه مستمر تحلیل شدند. بر مبنای روش کیفی تحلیل محتوا، در آغاز به واکاوی و بسط مفاهیم اصلی پژوهش، یعنی «حق به شهر» و «تولید فضا»، بر مبنای منابع علمی مرجع این مفاهیم، پرداخته شد؛ به طوری که بتوان بر مبنای چارچوب نظری استخراج‌شده و آشکارسازی معنای ضمنی این واژگان، تحلیل متون طرح‌های توسعه شهر قزوین، با درک صحیحی صورت پذیرد. هدف استفاده از روش تحلیل محتوا، تبدیل کردن حجم زیادی متن به طور سیستماتیک به خلاصه خیلی فشرده و سازمان‌یافته از نتایج کلیدی است (Afrouz & Sajadzadeh, 2021). در ادامه، با توجه به درک کلی حاصل‌شده از معنا و مؤلفه‌های «حق به شهر» و «تولید فضا»، به مطالعه دقیق گزارش‌های در دسترس از طرح‌های توسعه شهر قزوین، که شامل شش طرح توسعه از قبل از انقلاب تا دهه ۸۰ می‌باشد، پرداخته شد. کدهای در نظر گرفته‌شده برای هر یک از طرح‌ها، با توجه به محتوای هر یک و همان‌طور که ذکر شد، در قالب دو مفهوم اصلی حق به شهر و تولید فضا، بوده و البته برای دستیابی به نتیجه هرچه بهتر از تحلیل محتوای طرح‌ها و امکان مقایسه نسبی آن‌ها با یکدیگر، سعی گردیده تشابه کدگذاری رعایت گردد. در فرایند تحقیق، کدها باز گردآوری و شناسه‌های آن‌ها تحلیل شد. برای رسیدن به اشباع نظری و اعتمادبخشی به یافته‌ها، متون مطالعه و یادداشت‌برداری و با ۳ نفر از متخصصین شهرسازی گفت‌وگوهایی انجام شد. برای سازمان‌دهی و دسته‌بندی کدها در هر یک از طرح‌ها در محیط نرم‌افزار MAXQDA2020 استفاده شد و کدها به صورت دستی ثبت و سامان‌دهی شدند. سپس مقوله‌ها و زمینه‌های مختلف موضوعی مشخص شدند و با توجه به تأکیدها و اهمیت و تکرار در اسناد نوشتاری رتبه‌بندی شدند.

یافته‌ها

با توجه به مرور ادبیات نظری، متون علمی و اسناد طرح‌ها، دو متغیر اصلی پژوهش یعنی حق به شهر و تولید و بازنمایی فضایی، با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا، کدگذاری و مقوله‌بندی شده و بر اساس فراوانی کدها و برهم‌کنش آن‌ها، گردش و فرایند تحلیل یافته‌ها به این صورت است که شاخص‌ترین مقوله‌های مورد اشاره ذیل هر طرح با تحلیل و اجرا در نرم‌افزار MAXQDA2020 استخراج شده است. در تکرار تقاطع و هم‌پوشانی کدها در متون نظری مورد بررسی مفهوم حق به شهر، مقوله «همه‌شمولی و احترام به تفاوت‌ها»، شامل کدهای حق جمعی، حق مالکیت و برخورداری، عدالت اجتماعی، همه‌شمولی، حق تفاوت و حق دسترسی به خدمات، دارای بیشترین نقطه روی هم گذاری کدها بوده و این امر حاکی از اهمیت این مفهوم در تعریف حق به شهر است. در پژوهش‌هایی که حول موضوع تولید فضا انجام شده، در وهله اول بسط تولید فضا و سه‌گانه آن و در وهله دوم، ویژگی‌های فضا را مورد بحث قرار داده‌اند. «فضای هژمونیک و سرمایه‌داری» بیش از دیگر کدها، به عنوان ویژگی‌های فضا، در متون تکرار و به آن اشاره شده است. در حالی که بعد از این عبارت، متون دربرگیرنده سه‌گانه تولید فضا بوده‌اند. بازنمایی فضایی، بیشترین هم‌پوشانی را با فضای هژمونیک و سرمایه‌داری و موضوع رابطه‌ای بودن فضا، داشته است. کدگذاری‌های طرح‌ها نیز به صورت تحلیل محتوای مضمونی، بر اساس نتایج تحلیل محتوای نظریات مرتبط با حق به شهر و بازنمایی فضایی، در ادامه، صورت پذیرفته است.

تحلیل طرح جامع مندا (۱۳۴۷)؛ اولین طرح جامع شهر قزوین

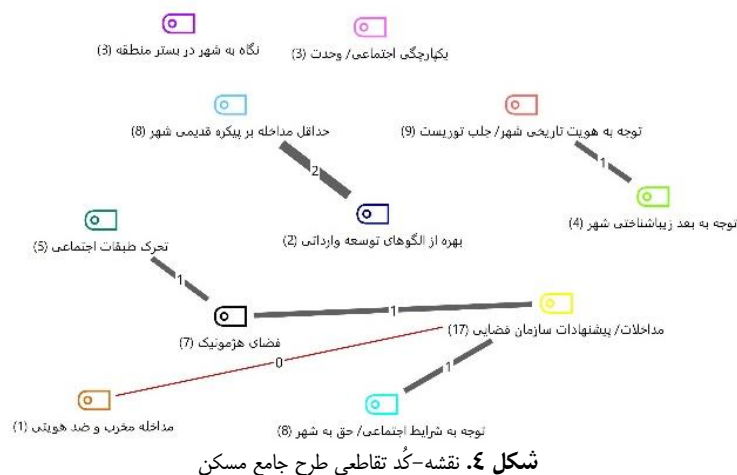
این طرح نخستین طرح شهرسازی در دسترس برای قزوین می‌باشد. گو این که پیش از آن (در سال ۱۳۴۳) یک طرح هادی در «دفتر فنی» وزارت کشور تهیه شده بود که جز برخی اطلاعات شفاهی، سندی از آن در دسترس نیست. طرح مندا مربوط به قبل از انقلاب بوده و رویکردهای این طرح باید با توجه به شرایط زمانی آن تحلیل شود. با توجه به نقشه، کدهایی که از محتوای طرح مندا استخراج شده و البته مطالعه کل گزارش این مهندسين مشاور، تأکید بر حفظ هویت تاریخی شهر و به دنبال آن جذب توریست به شهر قزوین است، از اهمیت بالایی برخوردار بوده است. کما این که پیشنهادهای این طرح غالباً در همین راستا بوده‌اند. مشاور ضمن بهره‌گیری از نموده‌های زندگی مدرن، تلاش داشته تا فعالیت‌های روزمره مردم را به درون و مجاورت بافت‌ها و آثار تاریخی سوق دهد. «حفظ هویت تاریخی شهر/ جذب توریست»، با ۲۳ بار تکرار، بیشترین مباحث مطروحه در این طرح را به خود اختصاص داده است. «کیفیت محیط/ رفاه» و «توسعه با رویکرد حداقل مداخله و انطباق با وضع موجود (۱۵)» نیز در رتبه‌های بعد قرار می‌گیرند (شکل ۳).

شکل ۳. نقشه-کد تقاطعی طرح جامع مندا

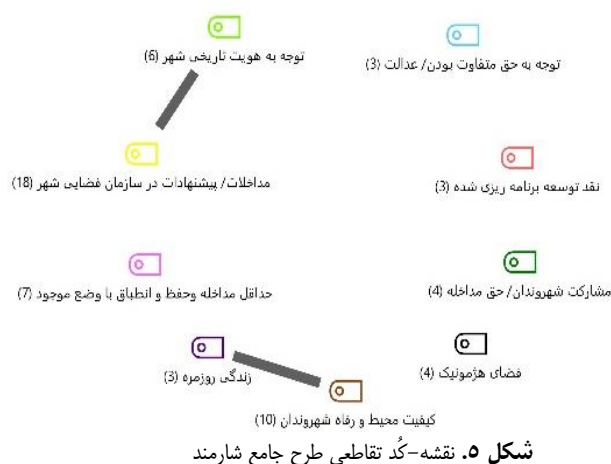
تحلیل طرح جامع مسکن (۱۳۵۹)

این طرح، دومین طرح جامع شهر قزوین و یکی از نخستین طرح‌های تهیه شده در دوران جمهوری اسلامی بوده و در اوایل انقلاب برای قزوین تهیه شده است. بنابراین یافتن برخی نموده‌های مدرنیسم در آن خیلی دور از ذهن نمی‌باشد. البته با وجود دوره زمانی طرح، تنها در زمینه بررسی کمبود کاربری‌ها و اختصاص سرانه‌ها طبق الگوی عقلانی و ریاضی پیش رفته‌اند. از نکات دیگر این طرح، مداخلات آن در سازمان فضایی شهر است که البته کاملاً واضح است که مشاور تمام سعی‌اش بر آن بوده تا با حداقل مداخله بر پیکره قدیمی شهر، بتواند برنامه‌هایش را محقق سازد. توجه به نظام مراکز در تقسیمات کالبدی شهر از جمله مواردی است که در این طرح بسیار مورد تأکید قرار گرفته و پیشنهادهای بسیاری در این راستا ارائه شده است. توجه به نظام اجتماعی حاکم و مراودات و روابط اجتماعی و تلاش در جهت تقویت آن و در نظر گرفتن این موضوع در پیشنهادهای مشاور نیز بسیار قابل تأمل می‌باشد. «مداخلات/ پیشنهادهای سازمان فضایی» با ۱۷ بار تکرار، بیشترین فراگیری و «توجه به هویت تاریخی شهر/ جلب توریست» دومین رتبه را در مباحث طرح جامع مسکن داشته‌اند (شکل ۴).

تحلیل طرح جامع شارمند (۱۳۶۸)

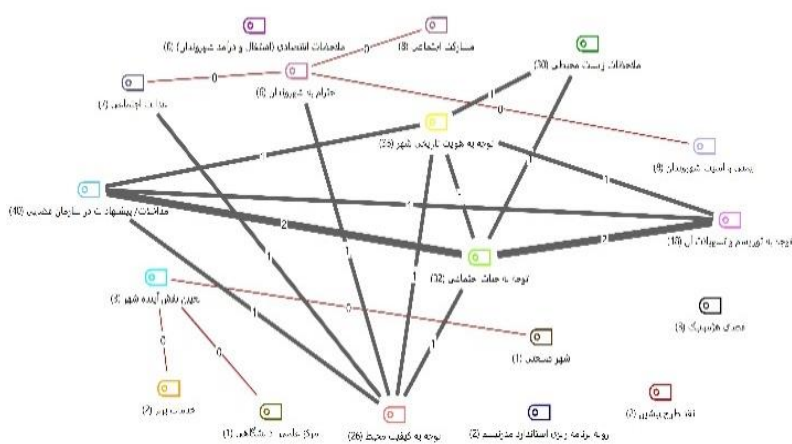
شدت مباحث کالبدی صرف و عقلانی در طرح شارمند بسیار واضح می‌نماید. این طرح نیز همچون طرح‌های پیشین بر هویت تاریخی شهر قزوین صحنه گذاشته و سعی بر تقویت آن داشته است. یکی از دیگر ویژگی‌های این طرح پیشنهادهای فراوان آن در زمینه شبکه معابر و توسعه آن و همچنین نیازسنجی کاربری‌های موردنیاز با دید تقریباً کالبدی و ریاضی و در چارچوب سرانه‌های مصوب، می‌باشد. هرچند پیشنهادهایی که در این طرح ارائه شده با توجه به اینکه بعد از انقلاب شاهد مهاجرت سنگین روستا به شهر بوده‌ایم و همچنین استقرار صنایع و شهرک‌های صنعتی، اثرات خود را بر شهرها گذاشته بودند، گویی به نوعی از سر اجبار این جهت‌گیری را برای خود برگزیده است تا بتواند التیامی بر پیکره شهر تاریخی و اصیل قزوین باشد. «مداخلات/ پیشنهادهای در سازمان فضایی شهر» با ۱۸ بار تکرار، پرتکرارترین مقوله مطرح در این طرح می‌باشد. «کیفیت محیط و رفاه شهروندان» و «حداقل مداخله و حفظ و انطباق با وضع موجود» در رتبه‌های بعد قرار می‌گیرند (شکل ۵).

تحلیل طرح توسعه و عمران شهر و برنامه (۱۳۸۶)

در این طرح، تغییرات بزرگ مقیاسی در ساختار فضایی شهر قزوین پیشنهاد شده است؛ به عنوان مثال کاربری‌های بزرگ مقیاس مانند نمایشگاه بین‌المللی. به نظر می‌رسد که در این طرح نسبت به طرح‌های پیشین، توجه خاصی به فضاهای

جمعي و تفريحي و مشخصاً فضاهاي عمومي شهري با هدف ارتقا حيات اجتماعي شهروندان شده است. لحن كلام در مورد بافت تاريخي و حفظ هويت تاريخي قزوين دلسوزانه تر و مؤكد مي باشد. نگاه ويژه به باغستان سنتي قزوين و همچنين ساير مواهب طبيعي از جمله رودخانه هاي شهري و بهره برداري صحيح از فضاي آن ها در جهت ايجاد فضاهاي جمعي و تفريحي و گردشگري، از ديگر ويژگي هاي اين طرح به شمار مي رود. ناگفته نماند كه در اين طرح، نقش و حضور شهروندان را بيشتر مي توان حس كرد چرا كه حرف از مشاركت و حضور مردم نسبتاً زياد بوده است. در کنار اين ويژگي هاي بسيار مثبت، موضوع ديگري كه در اين طرح به مانند ساير طرح ها بدان پرداخته شده، تخمين زمين براي توسعه آتي شهر بوده است. همچنين توجه زيادي به كيفيت محيط شهري به نفع شهروندان صورت پذيرفته و پيوند شهروندان با شهر از نكات حائز اهميت در پيشنهادهاي اين طرح مي باشد. «مداخلات/ پيشنهادهاي در سازمان فضايي»، پرتكرارترين موضوع در اين طرح مي باشد. «توجه به هويت تاريخي شهر» و «توجه به حيات اجتماعي» در رتبه بعد قرار مي گيرند (شكل 6).

شكل 6. نقشه-كُد تقاطعي طرح جامع شهر و برنامه

تحليل برنامه توسعه راهبردي دانشگاه بين المللي امام خميني (ره) شهر قزوين (1386)

اين برنامه از جمله طرح هايي است كه كاملاً پاييند به اصول طرح CDS تدوين شده و در تمامي مراحل شهروندان را از نگاه خود دور نكرده است. با طي روند تهيه اين طرح، علاقه به مشاركت در بين شهروندان قزويني بسيار خودنمائي كرد؛ چرا كه احتمالاً اولين باري بود كه به طور جدي، خود را در وسط ميدان برنامه ريزي و تصميم گيري براي شهرشان مي ديدند. طبيعي است كه چنين طرحي، تمامي چشم اندازها و اهداف خود را با بهره گيري از نيازهاي واقعي و نظرات مردم تدوين كند كه سرشار از حس تعلق خاطر به شهرشان هستند. «پايداري» و «تاكيد بر مشاركت شهروندان»، پرتكرارترين موضوعات در اين طرح مي باشد. «توجه به هويت تاريخي شهر و گردشگري» در رتبه بعد قرار مي گيرد (شكل 7).

فضایی، انتخاب شده بودند، می‌توان بیان داشت که اشاره مستقیمی به «حق به شهر» در طرح‌ها نشده ولی مؤلفه‌های آن کمابیش در لفافه مورد اشاره قرار گرفته‌اند.

جدول ۲. جمع‌بندی کدگذاری طرح‌های توسعه شهر قزوین

طرح‌ها	کدهای پرتکرار
مندا	حفظ هویت تاریخی شهر / جذب توریست مداخلات سازمان فضایی
مسکن	مداخلات / سازمان فضایی پیشنهادها / توجه به هویت تاریخی شهر / جذب توریست
شارمند	مداخلات / سازمان فضایی پیشنهادها / کیفیت محیط و رفاه شهروندان
شهر و برنامه	مداخلات / سازمان فضایی پیشنهادها / توجه به هویت تاریخی شهر
برنامه توسعه راهبردی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)	پایداری توجه به هویت تاریخی شهر و گردشگری
برنامه توسعه راهبردی شارستان و اوربان سولوشنز	ملاحظات اجتماعی- فرهنگی مشارکت شهروندان

«مداخلات / پیشنهادهای سازمان فضایی»، که بیشترین فراوانی را در کل طرح‌ها به خود اختصاص داده، یعنی حق تغییر، مشارکت و حق اظهار نظر برای شهروندان؛ مدنظر نبوده است؛ چرا که بازنمایی فضایی به پشتوانه قدرت و سرمایه، بدون قائل شدن حقی برای شهروندان به منظور بیان خواسته‌ها و حتی علایق و خاطرات مردم، شروع به ارائه پیشنهادهایی می‌کند که بیشتر آن‌ها، منجر به از بین رفتن هویت شهر از طریق تغییرات شدید در سازمان فضایی آن می‌شود. در اینجاست که شهروند در برقراری ارتباط با شهرش دچار مشکل می‌شود. درست است که به مشارکت شهروندان و حداقل مداخله و حفظ هویت شهر در طرح‌های مذکور، ظاهراً توجه شده، ولی این توجهات بیشتر در زمینه مسائل خرد شهر و نیز جذب گردشگر و تغذیه نظام سرمایه‌داری و سرمایه‌دارها، مطرح می‌شود؛ برای مثال، در طرح مندا، به‌نوعی مشاور درصد بزرگ و موزه سازی محدوده مرکز شهر، که دربرگیرنده کاخ صفوی و بازار سرپوشیده تاریخی و آثار تاریخی دیگر است، برآمده و در پی تغییر شکل و بها دادن به مراکز تجاری و اداری و درواقع حداکثر بهره‌گیری از ارزش بالای این محدوده می‌باشد. ضمن آنکه در یکی از بندهای طرح پیشنهادی، اشاره می‌کند که واحدهای مسکونی فرسوده محدوده مرکز شهر کلاً تخریب گردد (مهندسین مشاور مندا، ۱۳۴۳: ۱۱) و اشاره‌ای به حس تعلق و نیاز شهروندان به حفظ شهرشان و حق تخصیص / تملک در متن آن، دیده نمی‌شود. این مسئله در مورد سایر طرح‌های جامع نیز دیده می‌شود با این تفاوت که اگر طرح‌های مندا و تا حدی مسکن، از رویکرد طب سوزنی برای بهبود اوضاع شهر بهره گرفتند، طرح‌های جدیدتر، شارمند و شهر و برنامه، پیشنهاد مداخلات کالبدی در مقیاس‌های کلان ارائه کردند که پیشنهاد شکل‌گیری و دست‌کاری معابر و کمربندی‌ها و بزرگراه‌ها، نقش بسیار قابل‌ملاحظه‌ای در شکل کنونی شهر و تعیین نحوه رشد افقی آن، ایفا کرده است. بدون اینکه نظرات مردم به‌عنوان صاحبان اصلی شهر، در این خصوص دریافت گردد. در کنار این موارد، نقطه مثبتی که طرح مسکن، از نظر غافل ندانسته، توجه به شرایط اجتماعی همه اقشار شهر بوده که به نظر می‌رسد در حد بضاعت خود به این موضوع اهمیت داده است. طرح شهر و برنامه نیز در مقایسه با سایر طرح‌ها، توجه بیشتری به حیات اجتماعی شهروندان و ایجاد

سرزندگی در شهر داشته است که مثال بارز آن، توجه زیاد این طرح به رودها و فضاهای آب-کنار در شهر و تزریق کاربری و مبلمان و فضا سازی در این گونه قسمت‌های شهر است. دو برنامه راهبردی شهر که در مقایسه با طرح‌های جامع ناموفق ارائه شده، سعی داشته‌اند با اولویت شهروندان و بررسی مسائل از چشم مردم، عملکرد بهتری داشته باشند.

بحث

در این مقاله، به طور خاص بر لحظه دوم تولید فضا، یعنی بازنمایی‌های فضایی تمرکز و برای عمیق شدن در موضوع و صحت تحلیل‌ها، طرح‌های توسعه شهر قزوین به عنوان مورد کاوی، انتخاب شده است. آشنایی با بنیان‌های فلسفی تولید فضا، می‌تواند راهگشای فهم بسیاری از روندهای توسعه کالبدی و اجتماعی شهرها و فضاهای شهری شود. با عنایت به اهمیت پرداختن به این موضوعات، مرور سوابق پژوهش در ادبیات داخلی و جهانی، مؤید این بوده‌اند که تاکنون پژوهشی با این وسعت مورد کاوی (۶ طرح توسعه شهری)، با تحلیل‌های عمیق مفهومی از موضوعات نظری، توأم نشده است. بیشتر پژوهش‌های انجام گرفته افراد از جمله: هیومن (۲۰۲۰)، لیری (۲۰۱۵)، هی (۲۰۱۵)، حبیب‌نژاد و خسروی (۱۴۰۱)، منوچهری میان‌دوب و رهنمایی (۱۳۹۸)، در حدود فلسفی موضوعات باقی مانده و به تحلیل و بررسی ابعاد زیربنایی حق به شهر و تولید فضا و به طور کلی در فضاهای عمومی و زندگی روزمره و یا بنیان‌های حقوقی و قانونی پرداخته‌اند. همچنین آنتونوچی و همکاران (۲۰۲۴)، ارسلان (۲۰۲۲)، موضوع حق به شهر و تولید فضا را بر روی گروه هدف خاصی مانند زنان یا بی‌خانمان‌ها، مورد بررسی قرار داده‌اند. و پژوهش‌های طرح‌های توسعه شهری، به صورت انتقادی کلی و یا با تأکید بر یک فضای شهری خاص و یا یک طرح خاص، و نه تمامی طرح‌های توسعه یک شهر، انجام یافته‌اند؛ به طور مثال، خوشاب و همکارانش (۱۴۰۱)، که به طور خاص آخرین طرح جامع و تفصیلی مشهد را آسیب‌شناسی کرده‌اند. و یا مانند جودکی و علیجانی (۱۴۰۰)، صرفاً سازوکار تهیه طرح‌ها و نه محتوای پیشنهادی و اثرات آن بر زندگی شهروندان و ساختار فضایی شهر، را آسیب‌شناسی کرده‌اند. برخی نیز مانند سیدهاشمی و جیحانی (۱۳۹۹)، رفیعیان و همکاران (۱۳۹۷)، علی‌آبادی و بابایی (۱۳۹۶)، پیشنهادهای طرح بر یک فضای شهری خاص را بررسی کرده‌اند.

مفهوم حق بر شهر توجه روزافزونی را در حوزه برنامه‌ریزی شهری به خود جلب کرده است (Wang & et al., 2022). مطالبه حق به شهر، همچنان که هانری لوفور روشن ساخته، نیازمند تولید یک فضای مناسب است (Pinder, 2005: 399,400) و با بررسی طرح‌های توسعه شهر قزوین آشکار شد که احقاق حق به شهر با محوریت نیازهای ابتدایی شهروندان مورد توجه بوده و مسئولین و مهندسين مشاور، در پی کشف نیازهای واقعی مردم و توسعه شخصیت آن‌ها در تمامی ابعاد فردی و اجتماعی، به قدر کفایت، کوشا نبوده‌اند و همین امر منجر شده شهروندان قزوین، احساس کنند مورد بی‌توجهی قرار دارند و ناامیدانه از خواسته‌های خود صحبت به میان آورند. بی‌علت نیست که فیلسوفان کلاسیک یونان، نظریه پردازان مدرنیته شهری مانند والتر بنیامین، گئورک زیمل، لوتیز مامفورد، هانری لوفور و جین جیکوبز و شخصیت‌های ژرف‌بینی چون ریچارد سنت، دیوید هاروی و شارون زوکین، همگی بر این باورند که نسبتی میان فضاهای عمومی و فضیلت یا قابلیت‌های مدنی و شهروندی وجود دارد (قنبری و اشلقی، ۱۴۰۱: ۱۰). بنابراین نقشه-کدهای حاصل از تحلیل طرح‌های توسعه قزوین، حاکی از مداخلات در شهر قزوین و شکل دادن جریان‌های فضایی، بدون حضور شهروندان است. هر چند تفاوت‌هایی در رویکرد طرح‌های توسعه مشاهده شد که آشکارا بازگوکننده شرایط اجتماعی-سیاسی زمان خود هستند و در همان چارچوب‌ها، پیشنهادهایی در راستای توسعه شهر، به زعم خود، ارائه کرده‌اند که البته ناگفته نماند، برخی از آن‌ها در صورت اجرایی شدن و البته بومی بودن مشاوران تهیه‌کننده طرح‌ها، می‌توانست اثرات مثبتی به دنبال داشته باشد. نتایج

بررسی‌های میدانی بیان می‌کند که تحقق‌پذیری طرح‌ها، اندک بوده و این پیشنهادهای با تأخیر و دخل و تصرف مدیران شهر قزوین، پیاده‌سازی شده‌اند. «شهر به‌مثابه حق اجتماعی است که ساکنان شهر باید نقش‌آفرینان و ذی‌نفعان اصلی در تولید فضای شهری باشند» (سنایی و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۸). ولی آنچه در شهر قزوین در حال رخ دادن است، غفلت عمدی از شهروندان برای کاهش زحمات مهندسين مشاور و مسئولین شهری در رسیدگی به شهر، می‌باشد. و این درست در نقطه مقابل نظر ادوارد سوجا (۲۰۱۰) قرار دارد که برای شهروندان حقوق فضایی قائل می‌شود و بیان می‌کند این حقوق، شامل مشارکت آزاد و منصفانه در فرآیندهای شهری، دسترسی و استفاده از شهر، جلوگیری از تفکیک فضایی و دسترسی برابر به خدمات عمومی است (مرصوصی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۹؛ ن.ک. به: Soja, 2010). متأسفانه این مسائل در حالی است که طرح‌های توسعه قزوین، مانند دیگر شهرها، به‌عنوان مهم‌ترین و جامع‌ترین سند توسعه، مورد استناد و در دستور کار مدیران شهر می‌باشد. با بررسی طرح‌های توسعه شهری مختلف و به‌ویژه در این نوشتار، طرح‌های توسعه شهر قزوین، می‌توان گفت، این طرح‌ها، در تمامی مقیاس‌ها، به‌جای آنکه در خدمت شهروندان و رفع خواسته‌ها و نیازهای آن‌ها باشند و به عمق روابط و جریان‌ات حاکم در شهرها پی برده و از این طریق حافظ و بهبوددهنده هویت، تاریخ و توسعه شهرها باشند، در خدمت عقلانیت و ظاهرگرایی هستند تا خود را به رقیبان و البته به عناصر دارای قدرت و سرمایه در داخل و خارج ثابت کنند. پورسل و تیمان (۲۰۱۸)، در راستای درهم تنیدگی حق به شهر و بازنمایی‌های فضا، بیان می‌کنند که فضا در خدمت دولت و سرمایه، موجب بیگانگی فضا برای بهره‌وران می‌گردد. به‌منظور مقابله با این بیگانگی، می‌بایست کنترل بر نحوه کاربری زمین و پراکنش خدمات در اختیار ساکنان شهر و با هدف بهره‌وری آنان صورت پذیرد (Purcell & Tyman, 2018). تعلق یافتن به شهر با حرکت در شهر، حضور آن، احساس آرامش و داشتن فضاهای مناسب برای خود ممکن می‌شود درحالی‌که مشارکت در شهر با دخالت داشتن در سیاست‌گذاری‌های شهری، تصمیم‌گیری در مورد مسائل فضایی، کالبدی و اقتصادی شهری و مالکیت و کنترل بخشی از این فضا، ممکن می‌شود (صمدی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۶ و رهبری و شارع پور، ۱۳۹۳: ۱۱۷ و ۱۱۸). حق تملک/ تخصیص و حق مشارکت، دو مؤلفه اصلی برای حق به شهر هستند. تحقق این دو، مسئولیت سنگینی بر دوش فاعلان بازنمایی‌های فضایی در شهر قزوین می‌گذارد؛ چرا که باید به دنبال راهی باشند تا شهر آن‌گونه که صاحبان اصلی‌اش می‌خواهند، باشد و این مهم، جز با حضور و توجه شهروندان، جامه عمل به تن نمی‌کند. این چالش در خصوص شهر تاریخی و با هویت و حس تعلق بالا، مانند قزوین، جدی‌تر می‌باشد. به‌طور کلی، روند تهیه طرح‌های توسعه شهری به‌گونه‌ای بوده که تسلط قدرت و در نتیجه ایجاد فضاهای هژمونیک در قزوین و سایر شهرها، صورت پذیرفته و فاصله بین مردم و مسئولین و نخبگان روزبه‌روز بیشتر شده است. بازنمایی فضایی، از طریق انتزاع و تصورات ذهنی و عدم درک انضمامی از فضای شهر، اقدام به یک سری پیشنهادهای می‌کند که شاید روی کاغذ بی‌نقص و زیبا به نظر برسد، ولی در عمل، منجر به پیامدهایی از جمله پایمال شدن حق به شهر و حقوق شهروندی و به‌طور واضح‌تر، بی‌تفاوتی شهروندان به وضعیت شهرشان و در نتیجه رها کردن شهر و افتادن آن در جریان سرمایه‌داری و قدرت و از دست دادن هویت منحصربه‌فرد آن شده است. شهر قزوین هم با سابقه تاریخی بسیار طولانی، ثابت کرده که به‌واسطه موقعیت خاص خود در کشور، و پتانسیل‌های درونی‌اش، می‌تواند هرچه بیشتر موجبات آبادانی و توسعه خود را با داشته‌هایش فراهم کند و این مهم، جز با داشتن مسئولین و شهروندان مسئول و دلسوز، محقق نخواهد داشت. مدیریت شهری بدون قائل شدن حق برای مردم نسبت به شهرشان، نمی‌تواند راه درست و سازنده‌ای برای خود در پیش بگیرد.

نتیجه گیری

حق به شهر، سایه‌گستری بسیار وسیعی بر خیلی از مباحث شهرسازی دارد ولیکن آن‌گونه که باید، در مباحث اجرایی و حرفه‌ای مورد توجه قرار نگرفته و بسیاری از مسئولان و مجریان شهری، حتی تاکنون نام این نظریه را هم نشنیده‌اند و تنها برای آن دسته افرادی که در محیط آکادمیک حضور داشته‌اند، نام‌آشناست. یکی از موضوعاتی که برای تحقق حق به شهر، حائز اهمیت می‌باشد، تولید فضای شهرها و به‌خصوص بازنمایی فضایی که در زیر سایه قدرت و سرمایه‌داری و نخبه‌گرایی است، می‌باشد. در این مقاله، با مرور متون نظری متعدد و همچنین طرح‌های توسعه شهر قزوین به‌عنوان نمود بازنمایی فضایی، و به کار بستن روش تحلیل محتوای کیفی به کمک نرم‌افزار MAXQDA2020، از طریق خروجی‌هایی در قالب نقشه- کدها، مفهوم حق به شهر در دل بازنمایی فضایی، واکاوی گردید. «همه‌شمولی و احترام به تفاوت‌ها» بیشترین تکرار در متون حق به شهر، «فضای هژمونیک و سرمایه‌داری» در بحث بازنمایی فضایی، و «مداخلات در سازمان فضایی شهر» به‌غیر از برنامه‌های توسعه راهبردی شهر و «توجه به هویت تاریخی شهر قزوین» به انحاء بیان‌های مختلف، در تمامی طرح‌های توسعه شهری قزوین، از جمله کدهای با بیشترین فراوانی در متون مورد بررسی بوده‌اند. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بازنمایی فضایی، از زاویه دید خود در هر طرح توسعه، و بسته به دوره زمانی خاص خود، سعی داشته مشکلات شهر را شناسایی و در حل آن‌ها گام بردارد ولی متأسفانه، این امر تا حد زیادی محقق نشده است و دلیل آن نادیده‌گیری شهروندان و حق به شهر و نگاه هژمونیک موجود در ساختار مدیریت شهری، می‌باشد؛ چرا که احترام به شهروندان و خواسته‌های آن‌ها و نیز ارزش قائل شدن به تجربه زیسته مردم شهر، مسیر را برای دستیابی به یک طرح موفق و در نتیجه شهری آبادتر، پایدارتر و با هویت، هموار خواهد ساخت. با توجه به این موارد، در آخر، پیشنهادهایی در راستای هرچه بهتر و محقق شدن طرح‌های توسعه شهری مطرح می‌گردد:

داشتن ارزیابی سه‌زمانه طرح‌های توسعه شهری (پیش، حین و پس از اجرا)
برگزاری جلسات با شهروندان عادی و شهروندان متخصص در حیطه‌های مختلف مرتبط با مسائل شهر
داشتن نگاه دقیق به جدیدترین نظریات در خصوص شهر و شهروندان و عدم اکتفا به ادبیات پیشین و اجتناب از تقلید کورکورانه از طرح‌های جامع سایر شهرها
سپردن امور حیاتی توسعه شهر قزوین از جمله تهیه طرح‌های توسعه، به مشاورین و کارشناسان بومی تا حد امکان
به حداقل رساندن زمان تصویب و اجرای و نیز مداخلات مدیریت شهری بدون نظرسنجی از شهروندان در پیشنهادهای طرح‌های توسعه شهر

حامی مالی

این پژوهش، هیچ‌گونه حامی مالی نداشته است.

سهام نویسندگان در پژوهش

نویسندگان در تمام مراحل پژوهش، به‌صورت برابر، مشارکت داشته‌اند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ‌گونه تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و همچنین انتشار این مقاله، ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان، از تمامی عزیزانی که در انجام این پژوهش و نیز بهتر شدن کیفیت آن، یاری رساندند، نهایت تشکر و قدردانی را ابراز می‌دارند.

منابع

- ابهري، مريم؛ توكلی نيا، جميله و بوچانى، محمدحسين. (۱۴۰۲). واكوى مؤلفه هاى مؤثر بر پراكنش خدمات شهري در تحقق رويکرد حق به شهر در طرح هاى شهري ايران (مطالعه موردی تهران). *توسعه پايدار محيط جغرافيايى*: doi: 10.48308/sdgc.2024.232712.1143
- ابراهيمى، محمد؛ علوى، سيد على؛ مشكينى، ابوالفضل و صدرى، حسين. (۱۴۰۲). تحليل فضاى مؤلفه هاى تبين كننده توسعه شهري در يك ديالكتيك اجتماعى-فضاى حق به شهر از نظريه تا عمل، *مورد مطالعه: شهر بندرعباس*. *مجله آمايش جغرافيايى فضا*، ۱۳ (۳)، ۴۷-۶۵. doi: 10.30488/gps.2023.359631.3575
- آقاى، پرويز؛ توكلی نيا، جميله؛ كلانترى، محسن و فنى، زهره. (۱۴۰۱). برآيند توليد فضا؛ مساله شناسى فضاى پنداشته مطالعه موردی: منطقه سه كلان شهر تهران. *مجله آمايش جغرافيايى فضا*، ۱۲ (۳)، ۲۱-۳۸. doi: 10.30488/gps.2021.278986.3381
- اميرحاجيلو، الهام. (۱۳۹۶). *تبين توليد فضاى شهري (مورد مطالعه: كلان شهر تهران)*. رساله دكتورى رشته جغرافيا و برنامه ريزى شهري، اساتيد راهنما: دكتور محمد سليمانى و دكتور محمد شبخى، گروه جغرافياى انساني دانشكده علوم جغرافيايى دانشگاه خوارزمى.
- امين زاده، بهناز و رودكى، سميه. (۱۳۹۶). ارائه روشى تلفيقى براى ارزيايى طرح هاى تفصيلى شهري (مطالعه موردی: طرح تفصيلى منطقه ۶ شهردارى شيراز). *هويت شهر*، ۱۱ (۱)، ۲۹-۴۲. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.17359562.1396.11.1.3.5>
- تركمه، آيدين (۱۳۹۵). *درآمدى بر توليد فضاى هانرى لوفور*. تهران: انتشارات تيسا.
- تقوايى، على اكبر؛ عزيزى، داوود و يزدانيان، احمد. (۱۳۹۴). بررسى نقش نظريه حق به شهر در توليد و بازتوليد فضاى شهري. *هفت شهر*، ۴ (شماره ۴۹ و ۵۰)، ۸۸-۹۹.
- حيدرى، محمدتقى؛ محمدى، شهرام و رحمانى، مريم. (۱۴۰۰). پايش نظريه حق به شهر در بازتوليد فضاى شهر دوستدار سالمند (مطالعه موردی: بافت فرسوده بخش مركزى شهر زنجان). *پژوهش هاى جغرافيايى انساني*، ۵۳ (۱)، ۱۹۵-۲۱۲. DOI:10.22059/JHGR.2019.278353.1007891
- دانشگاه بين المللى امام خمينى (ره). (۱۳۸۶). *برنامه توسعه راهبرى قروين*.
- رهبرى، لادن و شارع پور، محمود. (۱۳۹۳). جنسيت و حق به شهر، آزمون نظريه لوفور در تهران. *مجله جامعه شناسى ايران*، ۱۱۶-۱۴۱. Dor:20.1001.1.17351901.1393.15.1.5.2
- سنابى، مجيد؛ وفادار سوركى، رضا و عاطفى، كتايون. (۱۴۰۱). *سنجش افتراقات فضاى تحقق حق به مشاركت و اختصاص دهى شهر به خود در پرتو اندیشه حق به شهر در شهر هچيروود-شهرستان چالوس*. *برنامه ريزى و توسعه محيط شهري*، ۲ (۵)، ۴۵-۶۰. doi:20.1001.1.27833496.1401.2.5.3.6
- شمولى، اندرو. (۱۳۹۳). *كليت، هئرمونى، تفاوت: هانرى لوفور و ريموند ويليامز*. ويراستاران: كانيشكا گوناردنا، ا. كيوفر، ر. ميلگرام، كريستين اشמיד؛ ترجمه افشين خاكباز و محمد فاضلى؛ كتاب فضا، تفاوت، زندگى روزمره: خوانش هانرى لوفور (صص. ۳۹۵-۴۲۱)؛ تهران: انتشارات تيسا.
- صمدى، على، احمدى، قادر و ساكت حسنلوئى، ميثم. (۱۴۰۲). بازاندیشى در مفهوم حق به شهر و ارتباط آن با شهرسازى عدالت محور مورد پژوهى: تحليل تطبيقى محلات هفت آسياب و شيشه گرخانه شهر اروميه. *مطالعات برنامه ريزى سكونتگاه هاى انساني*، ۱۸ (۲)، ۱۵-۲۷. doi: 20.1001.1.25385968.1402.18.2.2.1

- عراقی کزاز، بهزاد و مرادی مسیحی، وراز. (۱۴۰۱). مقایسه و ارزیابی کاربست توسعه پایدار در شرح خدمات و محتوای طرح‌های توسعه شهری مطالعه موردی: کلان‌شهر کرج. *مجله شهر پایدار*، ۵(۴)، ۱۷۵-۱۵۹.
<https://doi.org/10.22034/jsc.2021.292703.1500>
- قنبری، ابوالفضل و اشلقی، مهدی. (۱۴۰۱). رویکرد جغرافیایی بر آرمان و واقعیت فضاهای عمومی شهرها با تأکید بر نقش ایدئولوژی‌ها. *باغ نظر*، ۱۹ (۱۱۲)، ۴۲۷۵-۴۸۷۸. doi:10.22034/BAGH.2022.28
- کولیوند، حجت‌اله؛ طلاچیان، مرتضی و ماجدی، حمید. (۱۴۰۲). فرا مطالعه مقاله‌های آسیب‌شناسی طرح‌های توسعه شهری در ایران. *معماری و شهرسازی ایران*، ۱۴ (۱)، ۳۴۰-۳۲۷. <https://doi.org/10.30475/isau.2023.292516.1729>
- لوفور، هانری. (۱۳۸۹). *تولید فضا*. ترجمه محمود عبدالله زاده؛ تهران: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران.
- مرصوصی، نفیسه؛ علی‌اکبری، اسماعیل؛ سفاهن، افشین و بوستان احمدی، وحید. (۱۴۰۲). تحلیل مؤلفه‌های شهر عادل و رابطه آن با حق به شهر در کلان‌شهر تهران. *مهندسی جغرافیایی سرزمین*، ۷(۱)، ۱۷-۳۴. doi: 10.22034/jget.2023.143217
- مهندسان مشاور شارستان و اوربان سولوشنز. (۱۳۸۸). *طرح راهبرد توسعه شهری قزوین*.
- مهندسان مشاور شارمند. (۱۳۶۸). *طرح جامع شهر قزوین*.
- مهندسان مشاور شهر و برنامه. (۱۳۸۶). *طرح توسعه و عمران و حوزه نفوذ شهر قزوین*.
- مهندسان مشاور مسکن. (۱۳۵۹). *طرح جامع شهر قزوین*.
- مهندسان مشاور مندا. (۱۳۴۷). *طرح جامع شهر قزوین*.
- هاروی، دیوید و مری‌فیلد، اندی. (۱۳۹۱). *حق به شهر؛ ریشه‌های شهری بحران‌های مالی*. ترجمه خسرو کلانتری؛ تهران: انتشارات مهر ویستا.

References

- Abhari, M., Tavakolinia, J., & Boochani, M. H. (2024). Analyzing the factors affecting the distribution of urban services in urban plans (case study: Tehran). *Sustainable Development of Geographical Environment*, doi: 10.48308/sdge.2024.232712.1143. [In Persian]
- Afrouz, M., & Sajadzadeh, H. (2021). The Right to the City: Developing a Framework to Analyze Environmental Justice. *Space Ontology International Journal*, 10(1), 59-73. doi:10.22094/SOIJ.2021.1922342.1401
- Aghaei, P., Tavakolinia, J., Kalantari, M., & Fanni, Z. (2022). The Result of Space Production and Problematic of Space Representation a Case Study the District 3 of Tehran. *Geographical planning of space quarterly journal*, 12 (3), 21-38. <http://doi.org/10.30488/GPS.2021.278986.3381> [In Persian]
- Aminzadeh, B., Behnaz, and Roudaki, S. (2017). A combined method for evaluating detailed urban plans (Case study: Detailed plan of District 6, Shiraz Municipality). *Urban Identity*, 11(1), 29-42. [In Persian]
- Amirhajilou, E. (2018). Explanation of Production of Tehran Space, Case Study: Tehran Metropolitan. *Dissertation for degree of Doctor of Philosophy Geography and Urban Planning*. Supervisors: Dr. Soleimani & Dr. Sheykhi. Tehran: Kharazmi University. [In Persian]
- Blija, D. K., Asibey, M. O., Ababio, P. N., Amponsah, O., Poku-Boansi, M., & Amoako, C. (2024). A view of migrant women's "right to the city" through the lens of translocality. *Cities*, 146, 104722. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104722>

- Castells, M. (1980). *The Economic Crisis and American Society*, Princeton: Princeton University Press.
- Consulting Engineers of City and Program. (2007). *Development and Infrastructure Plan of Qazvin City*. [In Persian]
- Consulting Engineers of Manda. (1968). *Comprehensive Plan of Qazvin City*. [In Persian]
- Consulting Engineers of Maskan. (1980). *Comprehensive Plan of Qazvin City*. [In Persian]
- Consulting Engineers of Sharestan and Urban Solutions (2009). *Strategic Development Plan of Qazvin City*. [In Persian]
- Consulting Engineers of Sharmand. (1989). *Comprehensive Plan of Qazvin City*. [In Persian]
- Ebrahimi, M., Alavi, A., Meshkini, A., & Sadri, H. (2023). Spatial analysis of the explanatory components of urban development in a socio-spatial dialectic: the right to the city from theory to practice the case study of Bandar Abbas city. *Geographical planning of space quarterly journal*, 13 (3), 47- 65. <http://doi.org/10.30488/GPS.2023.359631.3575> [In Persian]
- Fawaz, M. (2013). *Towards the right to the city in informal settlements*. in Samara et al, *Locating Right to the City in the Global South*, New York: Routledge.
- Fuchs, C. (2019). Henri Lefebvre's theory of the production of space and the critical theory of communication. *Communication theory*, 29(2), 129-150. <https://doi.org/10.1093/ct/qty025>
- Ghanbari, A., & Eshlaghi, M. (2022). Geographical Approach to the Promise and Reality of Urban Public Spaces with Emphasis on the Role of Ideologies. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 19(112), 5-24. doi: 10.22034/bagh.2022.284275.4878. [In Persian]
- Harvey, D. (2020). *The Right to the City: New Left Review (2008)*. In *The City Reader* (pp. 281-289). Routledge.
- Harvey, D., & Merrifield, A. (2012). *The Right to the City: Urban Roots of Financial Crises*. Translated by Khosro Kalantari. Tehran: Mehrvista Publications. [In Persian]
- Harvey, D. (1996). *Justice, Nature, and the Geography of Difference*. Oxford: Blackwell.
- Heidari, M. T., Mohamadi, S., & Rahmani, M. (2021). Monitoring the Theory of the Right to the City in Reproducing Age – Friendly Space of the city (Case study: Worn-Out Texture of Central District of Zanjan). *Human Geography Research*, 53(1), 195-212. doi: 10.22059/jhgr.2019.278353.1007891. [In Persian]
- International Imam Khomeini University (2007). *Strategic Development Plan for Qazvin*. [In Persian]
- Iraqi Kazaz, B., & Moradi Masihi, V. (2023). Comparison and evaluation of the pragmatics of sustainable development in the description of services and content of urban development plans in the Case study of Karaj metropolis. *Journal of Sustainable city*, 5(4), 159-175. doi: 10.22034/jsc.2021.292703.1500. [In Persian]
- Isin, E. (2000). *Introduction: democracy, citizenship and the city*. In: Isin E. (ed.), *Democracy, citizenship and the global city*, PP. 1–21. Routledge, New York.

- Kofman, E. Lebas, E. (1996), *Writing on Cities*, Oxford: Blackwell publisher.
- Kolivand, H., Talachian, M., & Majedi, H. (2023). Meta-study of pathology articles on urban development plans in Iran. *Journal of Iranian Architecture & Urbanism(JIAU)*, 14(1), 327-340. doi: 10.30475/isau.2023.292516.1729. [In Persian]
- Kolivand, H., Talachian, M., & Majedi, H. (2023). Meta-study of pathology articles on urban development plans in Iran. *Journal of Iranian Architecture & Urbanism(JIAU)*, 14(1), 327-340. doi: 10.30475/isau.2023.292516.1729. [In Persian]
- Lefebver, H. (1991). *The Production of Space, Translated by David Nicholson*. Smith, Oxford, Black well, Oxford and Cambridge.
- Lefebvre, H. (2010). *The Production of Space*. Translated by Mahmoud Abdollahzadeh. Tehran: Tehran Urban Studies and Planning Center. [In Persian]
- Lefebvre, H. (1996). *Writing on Cities*, Oxford, Blackwell.
- Lelandais, G. (2013). Citizenship, minorities and the struggle for a right to the city in Istanbul, *Citizenship Studies*, 17 (6-7), 817-836. <https://doi.org/10.1080/13621025.2013.834134>
- marsoosi, N., aliakbari, E., s, A., & Boostan ahmadi, V. (2023). Study and analysis of the components of a just city and its relationship with the right to the city in the metropolis of Tehran. *Geographical Engineering of Territory*, 7(1), 17-34. doi:10.22034/jget.2023.143217. [In Persian]
- Merrifield, A. (1993). Place and space: a Lefebvrian reconciliation. *Transactions of the institute of British geographers*, 516-531. <https://doi.org/10.2307/622564>
- Mitchel, D. (2003). *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*. New York: Guilford Press.
- Purcell, M., & Tyman, S. K. (2018). Cultivating food as a right to the city. In *Urban gardening as politics* (pp. 62-81). Routledge.
- Purcell, Mark. (2003). Citizenship and the Right to the Global City: Reimagining the Capitalist World Order. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27, 564-90.
- Rahbari, L., & Sharepour, M. (2013). Gender and Right to the City: A Test of Lefebvre's Theory. *Iranian Journal of Sociology*, 15(1), 116-141. [In Persian]
- Samadi, A., ahmadi, gh., & Saket Hasanlouei, M. (2023). Rethinking the concept of "the right to the city" and its relationship with justice-oriented urban planning, Case Study: A Comparative Analysis of the Haftasiyab and Shishegarkhaneh Neighborhoods of Urmia city. *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 2(), 15-27. [In Persian]
- Sanaei, M., Vafadar Sooraki, R., & Aatefi, K. (2022). Assessment of Spatial Differences (Discrepancies) of Realization of Right to Participation and Assigning the City to Self in Light of the Notion of Right to City in Hachirood- Chalous Township. *Urban Environmental Planning and Development*, 2(5), 45-60. [In Persian]
- Saunders, P. (1989). *Social Theory and Urban Question*. Routledge: London and New York.
- Shahvandi, A., & Saeedinia, H. (2019). A Historical Analysis of the Origins of Development Planning and the Formation of a Program Organization in Iran. *Al-Zahra University Journal of Islamic and Iranian History*, 28 (40), 33-57. <https://doi.org/10.22051/hii.2018.18618.1541>

- Shomli, Andrew. (2014). *Totality, Hegemony, Difference: Henri Lefebvre and Raymond Williams*. In K. Gonovardana, A. Kiefer, R. Milligram, and C. Ashmead (Eds.), *Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre* (pp. 395-421). Translated by Afshin Khakbaz and Mohammad Fazeli. Tehran: Tisa Publications. [In Persian]
- Soja, E. W. (1989). *Postmodern geographies: The reassertion of space in critical social theory*. Verso.
- Soja, Edward W. (2010 B). *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Taghvaei, A.A.; Azizi, D. & Yazdaniyan, A. (2015). The Role of Right to the City Theory in the Production and Reproduction of Urban Space. *Haft Shahr*, 4(49 / 50), 88-99. [In Persian]
- Torkameh, A. (2016). *An Introduction to the Production of Henri Lefebvre's Space*. Tehran: Tisa Publications. [In Persian]
- Tuncer, M. (2017). *Urban Aging and the Right to the City: Experiences of Elderly in Kadikoy*. Sociology MA Program, Supervisor, Kenan Cayir, Istanbul University.
- Wang, S., Esther, H. K. Y., Yu, Y., & Tsou, J. Y. (2022). Right to the city and community facility planning for elderly: The case of urban renewal district in Hong Kong. *Land Use Policy*, 114, 105978. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2022.105978>.